

BADANIE WYKORZYSTANIA PAKIETU PREWENCYJNEGO DOTYCZĄCEGO ZAPOBIEGANIA NARKOMANII „ODLOT”

Katarzyna Dąbrowska

Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami
Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie

WSTĘP

W latach 1995- 96 Instytut Psychiatrii i Neurologii realizował projekt „Prevention and Management of Drug Abuse in Poland” finansowany z grantu Komisji Europejskiej. Jednym z produktów projektu był Pakiet Prewencyjny „Odlot”. Początkowy nakład pakietu wynosił 1000 egzemplarzy z czego większość trafiła nieodpłatnie do odbiorców w całym kraju. Pakiety były wysyłane do gmin na podstawie wypełnionego formularza zapotrzebowania, który zawierał podstawowe informacje o gminie.

W związku z dużym zainteresowaniem pakietem dodrukowano następne 500 egzemplarzy, które sprzedano w ciągu niecałego roku.

Pakiet powstał na podstawie doświadczeń dwóch społeczności lokalnych – gminy Malczyce na Dolnym Śląsku i miasta Starachowice – gdzie w latach 1994-1995 realizowano środowiskowy program zapobiegania narkomanii. Celem pakietu jest pomoc w konstruowaniu, implementacji i ewaluacji programów prewencyjnych w społecznościach lokalnych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów okresu transformacji w Polsce i w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. „Odlot” został przetłumaczony na język bułgarski, a pojedyncze egzemplarze trafiły na Białoruś, do Czech, na Litwę, do Rosji i Walii.

Pakiet napisany jest w konwencji raportu, sprawozdania z przedsięwzięć podejmowanych w obu miejscowościach, a jego formuła pozwala, by to sami użytkownicy ocenili, które z działań warto podjąć w konkretnych, specyficznych warunkach ich społeczności lokalnych (Moskalewicz, Sierosławski, Świątkiewicz, 1997).

Podsumowane w pakiecie doświadczenia programu „Odlot” mogą być wykorzystane nie tylko w programach zapobiegania narkomanii. Prewencja pierwotna, która w nim dominuje, służy zapobieganiu różnorodnym problemom dzieci i młodzieży.

W założeniach autorów adresatami pakietu są przede wszystkim pełnomocnicy ds. uzależnień, specjaliści promocji zdrowia, ludzie zajmujący się polityką społeczną na poziomie lokalnym.

Pakiet składa się z dziewięciu zeszytów:

- Zeszyt 1 Konstruowanie programu, koordynacja, promocja
- Zeszyt 2 Badania i ewaluacja
- Zeszyt 3 Prewencja pierwotna
- Zeszyt 4 Oferta pomocy dla osób uzależnionych
- Zeszyt 5 Szkolenia dla realizatorów programu
- Zeszyt 6 Lekcje o zdrowiu i środkach uzależniających
- Zeszyt 7 Substancje uzależniające – czym są i jak działają
- Zeszyt 8 Wskazówki metodyczne oraz materiał pomocniczy do filmu „Twój wybór”
- Zeszyt 9 Scenariusze zajęć edukacyjnych do filmu „Opiekun”.

Oprócz zeszytów w pakiecie znajdują się dwie kasety wideo z filmami oświatowymi „Opiekun” i „Twój wybór” oraz cztery talie kart do gier edukacyjnych. Cztery ostatnie zeszyty (zeszyt 6,7,8 i 9) wraz z kasetami i kartami do gier edukacyjnych stanowią zestaw materiałów metodycznych przede wszystkim do pracy profilaktycznej z dziećmi i młodzieżą szkolną. Mogą być również wykorzystywane do szkoleń i warsztatów. Intencją pakietu była pomoc w planowaniu i realizacji kompleksowych programów prewencyjnych, ale każdy z zeszytów stanowi pewną autonomiczną całość i może być używany w ograniczonym zakresie w oderwaniu od pozostałych części pakietu (Moskalewicz, Sierosławski, Świątkiewicz, 1996).

„Odłot” zdecydowanie różni się od dostępnych na rynku programów prewencyjnych (Szymańska, 2000). Oprócz gotowych do wykorzystania materiałów zawiera szereg informacji, wskazówek, opisów doświadczeń, które mogą stanowić znaczącą pomoc w konstruowaniu własnych strategii postępowania z problemami. Autorzy pakietu są przekonani, że społeczności różnią się od siebie, mają specyficzne problemy, a także dysponują zróżnicowanymi środkami, by im zapobiegać. To one powinny decydować na podstawie wyników badań o tym, które problemy są dla nich najbardziej istotne, a także jakie sposoby postępowania z nimi mogłyby się w ich warunkach sprawdzić.

Poza tym większość dostępnych programów przeznaczonych jest do wykorzystania w szkołach. „Odłot” również zawiera materiały, które można wykorzystywać do prowadzenia lekcji, ale oprócz tego dostarcza wiele innych materiałów, które dają gminom możliwość wypracowania własnego programu zapobiegania narkomanii.

Stosowanie pakietu „Odłot” nie wymaga uprzedniego przeszkolenia, co jest warunkiem korzystania z większości programów prewencyjnych. Pozwala to zaoszczędzić gminom środki na realizację pakietu.

Metoda i materiał

Rozkład dystrybucji „Odłotu” pokazuje, że poszczególne województwa zdecydowanie różnią się pod względem liczby pakietów, która trafiła na ich teren. Najwięcej

pakietów trafiło do dawnego województwa katowickiego – 207 egzemplarzy, a następnie w kolejności na teren województwa warszawskiego – 144 i województwa bydgoskiego – 86 pakietów. W sumie w dziesięciu województwach znalazła się ponad połowa pakietów, a w 22 województwach ponad 80%. Rozkład dystrybucji „Odlotu” według województw został przedstawiony w tabeli 1.

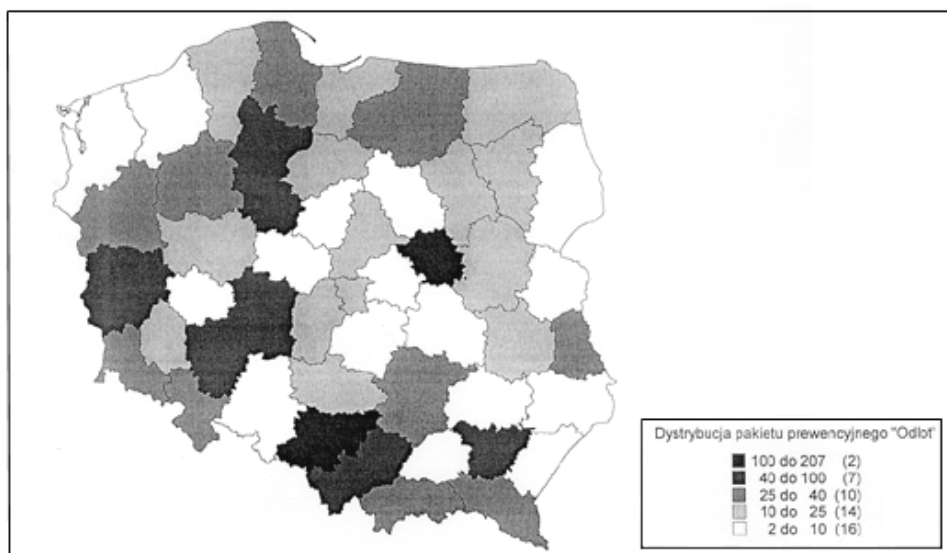
TABELA 1
Rozkład dystrybucji pakietu „Odlot” według województw.

Województwo	Liczba pakietów	%
1. katowickie	207	14,82
2. warszawskie	144	10,31
3. bydgoskie	86	6,16
4. kaliskie	68	4,87
5. zielonogórskie	66	4,72
6. rzeszowskie	49	3,51
7. krakowskie	47	3,36
8. wrocławskie	44	3,15
9. bielskie	43	3,08
10. gdańskie 11. pilskie	37	2,65
12. kieleckie 13. olsztyńskie	36	2,58
14. nowosądeckie	34	2,43
15. jeleniogórskie	33	2,36
16. gorzowskie	31	2,22
17. chełmskie 18. krośnieńskie	29	2,08
19. wałbrzyskie	25	1,79
20. siedleckie	24	1,72
21. częstochowskie 22. lubelskie	20	1,43
23. ostrołęckie	19	1,36
24. sieradzkie	18	1,29
25. poznańskie 26. suwalskie	17	1,22
27. płockie 28. toruńskie	16	1,15
29. słupskie	15	1,08
30. łódzkie	14	1,0
31. elbląskie 32. legnickie	13	0,93
33. łomżyńskie	12	0,86
34. skierniewickie	9	0,65
35. koszalińskie 36. tarnowskie	8	0,58
37. szczecińskie	7	0,50
38. białopodlaskie 39. piotrkowskie 40. wrocławskie 41. zamojskie	6	0,43
42. konińskie	5	0,36
43. ciechanowskie 44. przemyskie 45. opolskie	4	0,29

46. radomskie 47. tarnobrzeskie	3	0,21
48. białostockie	2	0,14
Suma:	1396	

Jeżeli wziąć pod uwagę geograficzny rozkład dystrybucji pakietu to okazuje się, że najczęściej pakietów zostało zamówionych przez instytucje znajdujące się na terenie południowej i południowo-zachodniej Polski oraz w województwie warszawskim. Najmniej jego egzemplarze trafiło na teren centralnej Polski (wyjątek stanowi woj. warszawskie) i na wschodnie rubieże kraju. Również stosunkowo niewiele pakietów dotarło do województw położonych na północy kraju. (Mapa nr 1).

Dystrybucja pakietu prewencyjnego „Odlot”



W celu zbadania przydatności pakietu skonstruowano ankietę, która zawiera pytania dotyczące doświadczeń i ocen związanych z pakietem. Ankietę zaczyna metryczka (pytania od 1 do 10), która pozwoliła na scharakteryzowanie gmin pod względem liczby mieszkańców, liczby dzieci w wieku szkolnym, liczby szkół, wielkości, a także rozpowszechnienia rozmaitych problemów społecznych. Poza tym w metryczce znalazły się pytania o dane osoby, która wypełniała ankietę i nazwę instytucji, do której pakiet trafił. Dane te pozwolą dowiedzieć się jakiego typu instytucje korzystały z „Odlotu”, a także jakie zawody reprezentują osoby, które wypełniały ankietę.

Pierwsze pytania służą ustaleniu, czy w gminie korzystano z pakietu Odlot, oraz do jakich działań pakiet został wykorzystany. Respondenci mieli do wyboru następujące możliwości: konstruowanie gminnego programu profilaktycznego, prowadzenie badań, ewaluacja, zagospodarowanie czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, praca z rodzicami, stworzenie oferty pomocy dla osób uzależnionych, prowadzenie szkoleń dla realizatorów programu, prowadzenie lekcji o zdrowiu i środkach uzależniających, prowadzenia kampanii edukacyjnych.

Kolejny blok pytań dotyczy oceny poszczególnych materiałów, które wchodziły w skład pakietu. Respondenci mieli do wyboru oceny od 1 do 6, gdzie 1 oznaczało „bardzo źle”, zaś 6 – „bardzo dobrze”.

Ostatnie dwa pytania są pytaniami otwartymi. Pierwsze z nich jest w zasadzie prośbą o szczegółowe opisanie zastosowania pakietu w gminie respondenta z uwzględnieniem następujących kwestii: skąd respondent (gmina) dowiedział się o pakiecie, kiedy stosowano pakiet, z jaką częstotliwością, w jakich placówkach i przez kogo pakiet był wykorzystywany. Drugie jest pytaniem o ewentualne uwagi i propozycje dotyczące pakietu, jego treści i dystrybucji.

Ankieta została rozesłana w grudniu 1999r. do wszystkich zarejestrowanych odbiorców pakietu (502 osoby lub instytucje). Podstawą wysłania ankiety był wypełniony formularz zamówienia pakietu. Liczba adresatów jest różna od liczby rozprawdzonych pakietów z tego względu, że zdarzało się, że jedna osoba, bądź instytucja zamawiała kilka, a nawet kilkanaście jego egzemplarzy. Wśród adresatów znalazły się zarówno te osoby, czy instytucje, które otrzymały pakiet za darmo w ramach akcji promocyjnej (293) jak i te, które nabyły pakiet (209).

Do marca 2000 roku odesłano zaledwie 90 wypełnionych ankiet. Wielu odbiorców pakietu zmieniło swoje adresy, część instytucji odpowiedziała, że nie otrzymała pakietu lub nie zna jego losów. W związku z reformą administracyjną kraju nastąpiły zmiany kadrowe, co uniemożliwiło dotarcie do wielu osób, które zamówiły pakiet. Nowo zatrudnione osoby nie miały styczności z pakietem, a więc nie mogły wypełnić ankiety. W kwietniu 2000 roku rozesłano monity do placówek, instytucji, które nie udzieliły żadnej odpowiedzi (230 monitów). Do końca sierpnia 2000 roku nadesłano 92 dodatkowe ankiety. W sumie od grudnia 1999 roku do sierpnia 2000 roku zebrano 182 wypełnione ankiety, co stanowi zadowalający jak na ankietę pocztową procent zwrotów sięgający 36%.

Najwięcej, bo 11% wszystkich ankiet nadesłano z województwa katowickiego. Blisko o połowę mniej ankiet nadeszło z warszawskiego, kaliskiego i krośnieńskiego – 6%. Porównując rozkład dystrybucji pakietów i rozkład nadesłanych odpowiedzi możemy zauważyć, że województwa, do których trafiła największa liczba pakietów, są niedoreprezentowane o kilka punktów procentowych, np. do woj. warszawskiego trafiło 10% wszystkich pakietów, a ankiety nadesłane z tego województwa stanowią 6% wszystkich odpowiedzi. Jednak generalnie rzecz biorąc odpowiedzi nadeszły prawie ze wszystkich województw i obydwa rozkłady nie różnią się znacząco.

Wyniki badań

Ankiety wypełniali psycholodzy, terapeuci, pedagogowie szkolni, nauczyciele, pełnomocnicy do spraw rozwiązywania problemów alkoholowych. Reprezentowali oni bardzo różnorodne instytucje. Najwięcej odpowiedzi nadeszło z Urzędów Miasta i Gminy, Urzędów Miasta i Urzędów Gminy – łącznie 48% odpowiedzi. Sporo odpowiedzi nadeszło ze szkół, zarówno podstawowych jak i ponadpodstawowych – 22%; 5% odpowiedzi nadeszło z Ośrodków Pomocy Społecznej, 3% z Poradni Psychologiczno – Pedagogicznych. Pozostałe ankiety nadesłano z instytucji zajmujących się

profilaktyką i terapią uzależnień, pomocą dzieciom i ich rodzicom. Pojedyncze ankiety nadeszły z komendy wojewódzkiej policji i z sądu rejonowego.

Jeżeli brać pod uwagę administracyjny podział gmin, to 60% ankiet nadesłano z gmin obejmujących całe miasto i okolice, zaś blisko o połowę mniej z gmin wiejskich.

Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców gminy największy odsetek zwrotów otrzymano z gmin, gdzie liczba mieszkańców zawiera się w przedziale od 1 – 25 tys. – 48%, a następnie w kolejności z gmin liczących pow. 100 tys. – 30% i 14% z gmin od 26 do 100 tys. mieszkańców. Rozkład nadesłanych ankiet według wielkości gminy został przedstawiony w tabeli 2.

TABELA 2
Rozkład nadesłanych ankiet według wielkości gminy.

Liczba mieszkańców w gminie	Liczba gmin w próbie według liczby mieszkańców	Liczba nadesłanych ankiet
1 – 25 tys.	261 (52%)	125 (69%)
26 – 100tys.	96 (19%)	14 (8%)
pow. 100 tys.	145 (29%)	43 (24%)
Razem:	502 = 100%	182 = 100%

Z drugiej i trzeciej kolumny tabeli widać wyraźnie, że wśród nadesłanych ankiet niedoreprezentowane są gminy średnie, gdzie liczba mieszkańców zawiera się w przedziale od 26 do 100 tysięcy. Z kolei nieco nadreprezentowane są gminy małe (od 1 do 25 tys.).

Respondenci na wstępie mieli za zadanie ocenić rozpowszechnienie rozmaitych problemów w gminie na sześciopunktowej skali, gdzie 1 oznaczało „nie istnieje”, a 6 – „bardzo rozpowszechniony”. Pozwoliło to odpowiedzieć na pytanie, czy wg oceny respondentów narkomania jest problemem centralnym, czy raczej inne problemy wysuwają się na pierwszy plan. Okazało się, że najbardziej rozpowszechnionym problemem jest bezrobocie (22% respondentów odpowiedziało, że w ich gminie jest to problem bardzo rozpowszechniony), a najmniej rozpowszechnionym – narkomania (9% badanych oceniło, że w ich gminie problem ten nie istnieje). Wśród innych problemów, które respondenci uznali za szeroko rozpowszechnione, wymienić należy: ubóstwo i alkoholizm. Nieco mniej dotkliwymi problemami w ocenie badanych są przestępczość i przemoc w rodzinie. Średnia wyliczona na podstawie ocen oznaczających rozpowszechnienie problemów w gminie potwierdza powyższe uszeregowanie (Tab. 3).

TABELA 3
Rozpowszechnienie problemów społecznych w gminie według ocen respondentów.

Problem	Średnia ocen oznaczająca rozpowszechnienie problemu
Bezrobocie	4,30
Ubóstwo	3,86
Alkoholizm	3,16

Przestępczość	3,12
Przemoc w rodzinie	3,09
Narkomania	2,53

Najczęściej respondenci pisali, że dowiedzieli się o pakiecie z listownej oferty promującej pakiet, bądź otrzymali informacje o pakiecie na różnego rodzaju profesjonalnych szkoleniach. Część respondentów uzyskała informacje od kolegów, którzy zajmują się działalnością profilaktyczną lub instytucji, takich jak Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, czy fundacja ETOH. Mało osób dowiedziało się o pakiecie od pełnomocników wojewodów ds. uzależnień, chociaż to oni mieli się podjąć jego promocji na terenie swoich województw.

Pakiet w zależności od gminy, czy instytucji był stosowany z bardzo różną częstotliwością: od jednokrotnego użycia po systematyczne wykorzystywanie, np. raz w miesiącu.

Zdecydowanie najczęściej pakiet był wykorzystywany w szkołach i to zarówno podstawowych jak i ponadpodstawowych. W oparciu o pakiet prowadzono godziny wychowawcze, lekcje biologii, a także zajęcia profilaktyczne. W niektórych szkołach pakiet był używany także do pracy z rodzicami. Jednakże pakiet był wykorzystywany nie tylko w szkołach, ale i w innego typu placówkach, np. ogniska wychowawcze, świetlice terapeutyczne, domy poprawcze.

Pakiet przeważnie był realizowany przez nauczycieli i pedagogów szkolnych, ale także przez psychologów i pedagogów zatrudnionych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Najczęściej pakiet wykorzystywano do:

1. prowadzenia lekcji o zdrowiu i środkach uzależniających – 73%,
2. zagospodarowania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży – 46%,
3. pracy z rodzicami – 43%,
4. prowadzenia szkoleń dla realizatorów programu – 42%
5. prowadzenia kampanii edukacyjnych – 38%.

Blisko 30% respondentów zadeklarowało, że na podstawie pakietu konstruowano gminny program profilaktyczny, a także tworzono ofertę pomocy dla osób uzależnionych. Jednak jedynie czterech respondentów podało, że w ich gminie podjęto wszystkie przewidziane przez twórców „Odlotu” działania, a do ich realizacji wykorzystano pakiet. „Odlot” najrzadziej był wykorzystywany do badań i ewaluacji (Tab. 4).

TABELA 4
Wykorzystanie poszczególnych materiałów składających się na pakiet (odsetki).

Działania przewidziane w ramach „Odlotu”	Tak	Nie	Brak odpowiedzi
Konstruowanie gminnego programu profilaktycznego	29%	43%	25%
Prowadzenie badań	12%	61%	27%

Ewaluacja	14%	59%	27%
Zagospodarowywanie czasu wolnego dla dzieci i młodzieży	46%	30%	24%
Praca z rodzicami	43%	32%	25%
Stworzenie oferty pomocy dla osób uzależnionych	28%	46%	26%
Prowadzenie szkoleń dla realizatorów programu (przedstawiciele różnych służb społecznych, nauczycieli, liderów edukacji rówieśniczej, profesjonalistów pracujących z rodzicami itd.)	42%	33%	25%
Prowadzenie lekcji o zdrowiu i środkach uzależniających	73%	6%	21%
Prowadzenie kampanii edukacyjnych	38%	36%	26%

Równie ważną kwestią, jak wykorzystanie poszczególnych materiałów składających się na pakiet, była ocena tych materiałów przez respondentów. Dlatego też badani zostali poproszeni o zaznaczenie na sześciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „bardzo źle”, a 6 – „bardzo dobrze”, jak oceniają poszczególne materiały. Wszystkie elementy pakietu ocenione zostały względnie wysoko. Dla zdecydowanej większości średnia ocen zamykała się w przedziale 4,4 – 5,3.

Najwyżej badani usytuowali Zeszyt 7: Substancje uzależniające: czym są i jak działają, na drugim miejscu znalazł się Zeszyt 6: Lekcje o zdrowiu i środkach uzależniających, zaś na trzecim – Karty do gier edukacyjnych 1: Karuzela wiedzy: Papierosy. Z najniższą oceną spotkał się Film wideo 1: „Twój wybór”. Rozkład średnich został przedstawiony w tabeli 5.

TABELA 5

Materiały wchodzące w skład pakietu „Odlot”	Średnia ocen oznaczająca ocenę, którą respondenci przyznali	Uzeregowanie według wartości średnich
Zeszyt 7: Substancje uzależniające: czym są i jak działają	5,34	1
Zeszyt 6: Lekcje o zdrowiu i środkach uzależniających	5,29	2
Karty do gier edukacyjnych 1: Karuzela wiedzy: Papierosy	5,28	3
Karty do gier edukacyjnych 2: Karuzela wiedzy: Alkohol	5,27	4
Karty do gier edukacyjnych 2: Piotruś i dragi	5,08	5
Zeszyt 8: Wskazówki metodyczne oraz materiał pomocniczy	5,06	6
Film wideo 2: „Opiekun”	5,06	6

Karty do gier edukacyjnych 1: Karuzela wiedzy: Styl życia młodzieży	5,03	7
Zeszyt 9: Scenariusze zajęć edukacyjnych do filmu „Opiekun”	4,72	8
Zeszyt 1: Konstruowanie programu, koordynacja, promocja	4,61	9
Zeszyt 3: Prewencja pierwotna	4,69	10
Zeszyt 2: Badanie i ewaluacja	4,53	11
Zeszyt 5: Szkolenia dla realizatorów programu	4,46	12
Zeszyt 4: Oferta pomocy dla osób uzależnionych	4,41	13
Film wideo 1: „Twój wybór”	3,82	14

Respondenci mieli również możliwość podzielenia się w pytaniu otwartym swoimi uwagami, sugestiami, propozycjami dotyczącymi pakietu, jego treści i dystrybucji.

I tak respondenci wskazywali na kłopoty z realizacją programu przewidzianego w pakiecie z powodu braku przeszkolonej kadry. Poza tym niektórzy wspomnieli o zbyt wysokiej cenie pakietu. Padł nawet postulat, by pakiet można było wypożyczać. Respondenci mieli również uwagi co do dystrybucji pakietu. Według części z nich była ona źle zorganizowana, gdyż pakiety przysyłane były z dużym opóźnieniem. Poza tym część pakietów dotarła do odbiorców zdekompletowana (brak niektórych zeszytów, kart do gier). Padły również opinie, że informacja o pakiecie była za mało rozpowszechniona.

Jeżeli chodzi o zawartość merytoryczną pakietu, to padło stosunkowo dużo krytycznych uwag pod adresem filmów: „Twój wybór” i „Opiekun”. Pojawiły się następujące opinie: filmy nieaktualne, nudne, niedopasowane do polskich realiów, nieatrakcyjne dla polskiej młodzieży. Młodzież, która występowała w filmie „Opiekun” przypominała bardziej pokolenie rodziców uczniów, niż ich samych (niemodne fryzury, ubiór). Według respondentów filmy powinny zostać uaktualnione i dopasowane do polskiej rzeczywistości, np. zmiana imion głównych bohaterów. Poza tym badani zasugerowali, by do gry w filmach zatrudnić czołowych polskich aktorów lub wykorzystać fragmenty popularnych polskich filmów. Wśród negatywnych opinii pojawiła się również taka, że „film edukacyjny „Twój wybór”...jest zbyt śmiały dla młodzieży, która była objęta programem”. W filmie znalazł się bowiem animowany instruktaż, jak używać prezerwatywy. Pozytywnie respondenci wypowiedzieli się o kartach do gry i ich możliwościach wykorzystania. Dzieci chętnie bawią się kartami i wykazują nimi zainteresowanie. Generalnie badani oceniają pozytywnie pakiet jako cenną pomoc w oddziaływaniach profilaktycznych. Podkreślają, że dostarcza on rzetelnych informacji i pozwala dzieciom przyswajać wiedzę poprzez zabawę.

Dyskusja i wnioski

Chociaż pakiet trafił praktycznie do wszystkich województw, to jego dystrybucja była rozłożona nierównomiernie. Województwa w sposób znaczący różnią się liczbą pakietów, która dotarła na ich teren. Być może jest tak, że informacje o pakiecie nie wszędzie docierały w takim samym stopniu. Liczbę pakietów, które trafiły na teren

danego województwa, można również interpretować jako wyznacznik zainteresowania profesjonalistów i lokalnych władz tematyką profilaktyczną.

Największy procent odpowiedzi otrzymano z gmin liczących od 1 do 25 tys. – 48%. Trochę mniej, bo 30% z gmin liczących powyżej 100 tys. Najmniejszy odsetek zwrotów otrzymano z gmin średnich, gdzie liczba mieszkańców zawiera się w przedziale od 26 do 100 tys. – 14%. Być może spowodowane to jest tym, że w małych gminach ludzie są ze sobą bardziej związani i chętniej podejmują różne działania na terenie gminy. Z kolei w dużych gminach więcej jest wykwalifikowanej kadry i pieniędzy na różnego rodzaju programy profilaktyczne. Być może jest też większe zapotrzebowanie na tego rodzaju działalność.

Kolejną interesującą kwestią jest to, że respondenci poproszeni o ocenę rozpowszechnienia rozmaitych problemów w swoich gminach – narkomanię umieścili na ostatnim miejscu. Pozostaje to w sprzeczności z doniesieniami mediów, z których wynika, że jest to problem bardzo rozpowszechniony, o dużym zasięgu. W takiej sytuacji przydatność pakietu mogłaby pozostawać pod znakiem zapytania. Skoro jest wiele ważniejszych problemów, to po co poświęcać czas i pieniądze na problemy mało istotne. „Odlot” różni się jednak od innych programów profilaktycznych tym, że pozwala zapobiegać różnorodnym problemom dzieci i młodzieży, a opisane w nim doświadczenia mogą być wykorzystane nie tylko w programach zapobiegania narkomanii.

Pakiet najczęściej wykorzystywany był do prowadzenia lekcji o zdrowiu i środkach uzależniających oraz do zagospodarowywania czasu wolnego dzieci i młodzieży, natomiast nieco rzadziej do prowadzenia badań, ewaluacji, tworzenia oferty pomocy dla osób uzależnionych, konstruowania programu.

Najczęściej więc wykorzystywane były materiały, które stanowiły gotowy materiał do zastosowania na lekcjach, do prowadzenia działalności profilaktycznej, np. karty do gry, zaś najmniejszą popularnością cieszyły się materiały, których zastosowanie związane było z nakładem dodatkowej pracy i środków materialnych, np. prowadzenie badań, czy ewaluacji.

Być może przyczyną rzadszego wykorzystywania pakietu do wymienionych powyżej działań są ograniczone środki finansowe gmin przeznaczone na działalność prewencyjną, bądź brak odpowiednio przygotowanych osób, które podjęłyby się przeprowadzenia badań, czy późniejszej ewaluacji programu. Wynajęcie kogoś spoza gminy związane byłoby z dodatkowymi kosztami.

Jeszcze innej interpretacji dostarcza wypowiedź jednego z respondentów, który twierdzi że: „brak zrozumienia i chęci współpracy ze strony władz” uniemożliwia realizację pakietu w pełni. Wydaje się, że w Polsce ciągle przywiązuje się zbyt małą wagę do diagnozy sytuacji opartej na badaniach, a także ewaluacji podejmowanych działań.

Zdecydowana większość badanych wyraziła pochlebny opinię na temat materiałów składających się na pakiet i możliwości ich wykorzystania. Jediną przeszkodą, jaką respondenci widzieli w realizacji pakietu, był brak przeszkolonej kadry. Być może jest tak, że rzeczywiście kompetencje profesjonalistów zatrudnionych w gminach nie wystarczały do podjęcia wszystkich działań przewidzianych przez „Odlot”. Opinia taka może również wynikać z przyzwyczajenia profesjonalistów do programów profi-

laktycznych poprzedzonych szkoleniami. Być może wierzą oni, że tylko szkolenie zapewnia kompetentne i rzetelne zrealizowanie programu.

Podsumowując, badani uważają, że pakiet stanowi ważne źródło informacji i inspiracji w zakresie działalności profilaktycznej i w zdecydowanej większości oceniają pozytywnie materiały składające się na „Odlot”. Cenią sobie fakt, że pakiet można zaadaptować dla potrzeb lokalnej społeczności i stosować poszczególne jego części w oderwaniu. Poza tym materiały zawarte w pakiecie wspomagają respondentów w podejmowaniu trudnych tematów, np. tematu AIDS.

STRESZCZENIE

W latach 1995 – 96 Instytut Psychiatrii i Neurologii realizował projekt „Prevention and Management of Drug Abuse in Poland” finansowany z grantu Komisji Europejskiej. Jednym z produktów projektu był pakiet prewencyjny „Odlot”, którego ok. 1500 egzemplarzy trafiło do odbiorców w całym kraju.

W celu zbadania przydatności pakietu w grudniu 1999 roku do wszystkich zarejestrowanych odbiorców pakietu (502 osoby i instytucje) rozesłano za pośrednictwem poczty ankiety. Odpowiedź otrzymano od 36% respondentów.

Najczęściej pakiet wykorzystywany był w szkołach i to zarówno podstawowych jak i ponadpodstawowych. Głównie realizowali go nauczyciele i pedagodzy szkolni, a także psycholodzy.

„Odlot” najczęściej wykorzystywany był do prowadzenia lekcji i zagospodarowania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży. Najrzadziej zaś prowadzono w oparciu o materiały zamieszczone w pakiecie badania i ewaluację. Doświadczenia pakietu „Odlot” wskazują, że ciągle na rynku jest popyt na różnego rodzaju programy prewencyjne. „Odlot” rozszedł się w nakładzie 1500 egzemplarzy i do tej pory pojawiają się pytania o jego dodruk. Realizację pakietu gminy zlecają najczęściej szkołom, a nauczyciele wybierają te materiały, które można bez dodatkowych inwestycji zastosować na lekcjach. Wyniki badania pokazały, że nie ma zapotrzebowania na działalność poprzedzoną badaniami i na ewaluację działań. Chociaż materiały poświęcone tym dwóm zagadnieniom były oceniane przez respondentów dosyć wysoko, to niewiele gmin przeprowadziło wstępną diagnozę sytuacji i ewaluowało wdrażanie pakietu. Wydaje się, że w Polsce wciąż niedoceniane jest znaczenie tych czynników dla powodzenia podejmowanych działań.

Badani uważają, że pakiet stanowi ważne źródło informacji i inspiracji w zakresie działalności profilaktycznej i w zdecydowanej większości oceniają pozytywnie materiały składające się na „Odlot”. Cenią sobie fakt, że pakiet można zaadaptować dla potrzeb lokalnej społeczności i stosować poszczególne jego części w oderwaniu. Poza tym materiały zawarte w pakiecie wspomagają respondentów w podejmowaniu trudnych tematów, np. tematu AIDS.

Słowa kluczowe: wykorzystanie i ocena pakietu, działalność profilaktyczna.

PIŚMIENICTWO

1. Jacek Moskalewicz, Janusz Sierosławski, Grażyna Świątkiewicz (1997).: *Program zapobiegania narkomanii w Polsce – „Odlot”*. Alkoholizm i Narkomania 2(27), 197-230.
2. Jacek Moskalewicz, Janusz Sierosławski, Grażyna Świątkiewicz: (1996).: *Pakiet prewencyjny: Program Zapobiegania Narkomanii „Odlot”*. Zeszyt 1 Konstruowanie programu, koordynacja, promocja. IPiN. Warszawa.
3. Joanna Szymańska (2000).: *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa, 89 –107.